

*Aproximació als processos
de canvi sociolingüístic
a Gandia i la Safor*

Josep Alandete

Quaderns Comarcals, núm. 20

Gandia, 2008

© D'aquesta edició, CEIC Alfons el Vell, 2008
© Del text, Josep Alandete, 2008

Portada i composició: Estudi Pau Lagunas
Impressió: XXXX
ISBN: 978-84-96839-XX-X
DL: V-XXXX-2008

*A Maria Àngels,
la meua espurna de claror*

Índex

Preàmbul	7
APROXIMACIÓ ALS PROCESSOS DE CANVI SOCIOLINGÜÍSTIC A GANDIA I LA SAFOR	11
ANNEX	19
I. El canvi de llengua de transmissió intergeneracional. Alguns testimonis	19
II. Arguments difosos a favor de l'abandó de la llengua pròpia ...	21
III. Arguments a favor de la lleialtat lingüística	24
IV. El paper desestigmatitzador de la cançó	26
V. Algunes dades. Any 1978	28
VI. Més dades. el padró de 1986	31
VII. La variable independent. l'escola	38
VIII. Dues mostres.....	42
IX. Coda.....	44

Preàmbul

El text que tenen vostés entre les mans són ben bé dos textos. El primer, base del volum, naix com a conseqüència d'un convit que se'm fa per part de la Universitat Internacional de Gandia i el diari Levante-EMV per tal que participe en un debat sobre l'ús social de la llengua. Compartia el debat, que moderava Alfons Cervera, amb el professor Abelard Saragossà i el director del CEIC Alfons el Vell, Gabriel Garcia Frasquet. El resultat d'aquella invitació és la síntesi de les meues *observacions participants* al voltant dels processos de canvi sociolingüístic que han passat a tocar de la meua vida i que correspon a la primera part del volum. El segon text s'afegeix al primer en forma d'annex per tal d'ampliar alguns aspectes que poden servir de punt de partida d'investigacions més profundes i rigoroses.

El verb *agrair* de vegades queda curt perquè el responsable del contingut de la publicació sóc jo però el volum no s'haguera completat i editat sense l'amable i entusiasta insistència de Gabriel Garcia Frasquet, acompanyat per la connivència del pare Enric Ferrer, el meu professor de valencià per correspondència allà pels anys setanta. Lluís Romero, Josep Àngel Mas, Josep Andreu

Ferrer, el meu mestre de tercer de primària, i l'eficient personal del Departament d'Educació de l'Ajuntament de Gandia m'han facilitat també el treball de manera ben sol·lícita en diferents fases de la redacció.

L'aspecte comunitari és essencial perquè els grups densifiquen les xarxes socials de relació i pervisquen en el temps. Compartir i difondre és fonamental perquè allò minoritzat pugui sobreviure a pesar d'aquells que decideixen les característiques de la “normalitat” en una època i una societat determinada. Espere que aquest text siga un xicotet element més de la xarxa de relació que tenim en comú, lectors i autor, i que conté el filam que anem transmetent als nostres descendents. La hipòtesi de treball de les reflexions adjuntes queda amplament demostrada només amb el fet que alguns gandians i gandianes lligen aquest quadern més de quaranta anys després d'haver-se produït l'abandó del valencià com a llengua de transmissió intergeneracional a la nostra ciutat.

Aproximació als processos de canvi sociolingüístic a Gandia i la Safor

¿El valencià va avant, el valencià va arriere? Quin és l'ús social del valencià a començaments del segle XXI? Per a intentar respondre eixa pregunta sense parèixer que estiguem ballant la yenka, segons l'estat d'ànim de cada moment, em permetran que em remeta a l'anàlisi d'una època que a mi m'ha ajudat molt a comprendre la situació sociolingüística actual.

Cadascú tendix a pensar que la seua vida ha estat excepcional. I personalment, sens dubte, tots tenim raó. Socialment, però, hi han èpoques més farcides d'esdeveniments crucials perquè afecten en més gran mesura l'esdevenir de les col·lectivitats. I l'època en què vaig a fixar-me és, a nivell sociolingüístic, heurísticament ben interessant. Per aproximar-m'hi utilitzaré alguna història de vida.

Les històries de vida són un instrument qualitatiu d'anàlisi i comprensió de la realitat social. Malauradament, l'estat actual de les meues investigacions, encara en estat embrionari, només em permet fer-ne un primera aproximació amb certs condicionants. Ser un dels molts protagonistes de la pel·lícula (com tants de vostés) m'ha proporcionat dades difícils d'arreglar d'una altra manera. Però té els inconvenients de veure els esdeveniments massa a

prop. Faré, per tant, com aquell protagonista de *La Rosa Púrpura del Caire*. Me n'eixiré de la pantalla i em posaré en una fila (ni massa prop ni massa lluny). Ni massa prop perquè la passió no em produísca confusions; ni massa lluny perquè, miop com sóc, només puga albirar ombres enterbolides en compte de mitjanes clarors. Espere que la meua anàlisi els servisca, si més no, per encetar les seues pròpies reflexions. Perquè com alguns de vostés ja saben, “Entre tots ho farem tot”.

Estem en 1968. Al meu carrer conviuen dos mons. Només descansem dels nostres interminables partits de futbol amb l'arribada del carro del senyor Ricardo mentre preguem perquè el Gordini del senyor Flores no aparque enmig del nostre camp situat entre els dos rastells de la vorera del carrer. No ens estranyem quan veem passar ambdós tipus de vehicles. Ho considerem d'allò més natural. És un canvi gradual al qual ens anem adaptant sense adonar-nos-en. De la mateixa manera, eixe mateix any una nova moda s'ha implantat. La majoria dels pares de família gandians en tindre un xiquet li parlen en castellà. «*És el que ara fan tots, és el millor per a ell*» —pensen els que arriben a plantejar-se la qüestió. En poc de temps, tots ho veuen ben natural fins al punt que els que tenen fills majors els parlen en valencià i a les criatures que acaben d'arribar en castellà. I la família conviu així amb diferents àmbits d'ús en la mateixa casa. Sense cap problema.

Per què ha esdevingut això?, podem preguntar-nos. ¿Hi ha hagut, a les acaballes del franquisme, alguna llei més prohibitiva que aquelles que estaven en vigor des de l'any 39 i anteriorment? ¿Hi ha hagut una confabulació col·lectiva dels pixavins i acompanyants de veïnatge per no transmetre la llengua que els havia sigut transmesa? Què és el que ha ocorregut?

El procés de canvi de llengua de transmissió intergeneracional havia començat a la ciutat de València a finals del XIX i s'havia difós durant la primera meitat del XX, bàsicament. El major contacte amb els àmbits d'ús formals provocat per la modernització n'era la principal causa. Això, i la difusió d'un discurs assumit pels mateixos valencianoparlants d'associar el valencià a la incultura, talment un obstacle que impedira l'accés a la mobilitat social. A Barcelona això no va ocórrer perquè hi havia més usos formals d'ambdues llengües, la qual cosa va impedir l'associació de parlar català = no saber castellà. A València, en canvi, eixa associació triomfa i es difon. Serà qüestió de temps que eixe discurs propicie l'abandó de la llengua. Quan les situacions formals siguen predominants en la societat (amb els endinsaments socials i geogràfics pertinents) allò que ja estava present prèviament en el pensament, en el discurs, en la ideologia, esdevingué ús efectiu i es generalitzà en la realitat.

Este procés s'esdevé en la dècada dels 60 a les ciutats mitjanes del país (excepte a Alcoi on ocorre més tard) tal com ja havia succeït a València i, un poc més tard, a Alacant. Els pares deixen de transmetre la llengua que se'ls ha transmés als seus fills, deixen de transmetre el valencià i passen a transmetre el castellà. Havia sigut un procés relativament ràpid. En aproximadament 20 anys (dels 50 als 70) Allò que havia començat com un canvi lingüístic amb mobilitat social esdevenia canvi lingüístic sense mobilitat (però sí amb desig de mobilitat) per part de la majoria dels gandians. S'acomplia allò de la necessitat de tres generacions, com a mínim, perquè es produïra el canvi lingüístic: l'àvia que encara no sap dir en castellà 'juez' i pronuncia /kués/ conviu amb els néts que parlen només en castellà des de ben menuts.

La modernització, amb l'increment de les funcions lingüístiques formals que suposava, anava deixant enrere la societat tradicional. I havia provocat que el discurs estigmatitzador de la llengua pròpia assumit pels usuaris del valencià amb lleialtat rutinària cristal·litzara en allò per al que havia estat destinat des de bell començament. El fet d'associar el valencià a ser analfabet, sense cultura, va tindre efecte precisament quan ser culte, saber de lletra, començava a ser percebut com a imprescindible o almenys desitjable per la major part de la societat.

El fet que aleshores s'esdevinguera a les ciutats mitjanes i no a les ciutats grans del país (on havia esdevingut abans) ni als pobles menuts té a vore, al meu entendre, amb el lllindar de predomini de les funcions lingüístiques formals. Allí on comencen a ser més importants (qualitativament) les relacions indirectes que no les relacions directes, les relacions cara a cara, és on el discurs estigmatitzador es concreta en normes restrictives d'ús quant a la llengua de transmissió intergeneracional.

És, per tant, el context social, el tipus d'interaccions predominants i no les característiques personals allò que, al capdavall, resulta definitiu. El context social és tan decisiu com ho demostra el fet que els habitants de fora de Gandia, d'altres pobles de la Safor i comarques veïnes, solien canviar de llengua de transmissió alhora que de lloc de residència quan venien a viure a Gandia. I inclús això es pot observar a nivell més intern de la ciutat. Els que no canvien de lloc de residència dins la ciutat i mantenen les xarxes de relacions socials són els últims a canviar lingüísticament. Potser perquè el fet de canviar de residència (*'ai si jo visquera en un piso de la República Argentina.'*) té a vore amb la mobilitat social o almenys amb la percepció de mobilitat social.

El *La la la* guanya a Eurovision. I com el *La la la*, la situació sociolingüística gandiana del 68 té dos versions. La llengua dels xiquets *se'n va anar en un dia molt llarg* però va entrar per un altre costat, *al vent*. També als 60 la producció d'un discurs desestigmatitzador caracteritza una part del jovent universitari valencià. *D'un temps, d'un país* i *Nosaltres els valencians* podien emmarcar-lo. Els discursos innovadors, com totes les innovacions, s'escampen a partir de les grans urbs. L'abandó de la llengua arriba de València però també l'ampliació funcional que provoca eixe moviment que proposa una transgressió de les normes restrictives d'ús vigents. La innovació desestigmatitzadora arriba a Gandia. És Nadal de 1968. Tots els xiquets de l'Escola Pia van a cantar *El tamborilero* (cançó estrella de la Televisió única d'eixa època). Un mestre, un mestre només, transgredix la norma: els seus alumnes no es presenten a concurs perquè canten en valencià en un context on el castellà és l'única llengua formal. Cantaren una nadalenca, que havien après escrita en la pissarra: *Al 25 de desembre*. Paral·lelament a l'abandó de la llengua està eixamplant-se l'espai simbòlic de la comunitat lingüística, aquell subconjunt d'una comunitat lingüística amb lleialtat activa de la vitalitat del qual depén l'ús d'una llengua. És un procés que anà ampliant l'ús efectiu en alguns àmbits d'ús formals, els menys controlables pel poder polític.

Més exemples il·lustratius. *Un bon dia o potser una nit*, de tres anys més tard, en una d'eixes cases gandianes amb dos àmbits d'ús familiars, a una jove li regalen un single, *L'àguila negra*, en el dia del seu quinzé aniversari, cançó que tots escolten embadalits. L'any següent, *la mar bollirà com la cassola al forn* en en una aula d'un col·legi gandianà tot escoltant les *Veles i els Vents*, del senyor

eixe que tenia una estàtua al costat de l'estació. El tardofranquisme *Desperta* de bon matí els radioients locals amb programes de ràdio en valencià, es publica el *Llibre del poble de Déu* i alguns s'ensenyen el parenostre en valencià (cosa que els seus antecessors no havien fet des de feia algun centenar d'anys), també es fa alguna missa en valencià.

Desenes de jóvens s'apunten als *Cursos de Llengua Valenciana de Lo Rat-Penat*, impel·lits per un context favorable gràcies a la lleialtat activa d'algun professor. Els més majors fan sessions de cine-club i desestigmatització en Ateneus juvenils. El Torreón cinema s'ompli *dient NO*. El franquisme s'acaba mentre la sala Gemil esdevé el Passeig de la cançó, de Barcelona i de tots els grups valencians que són la manifestació més massiva i popular sorgida d'aquell grup desestigmatizador sorgit als 60 i que aconseguia a la fi desestigmatizar l'ús del valencià. A partir de la seua acció social el valencià ja no pogué associar-se a analfabetisme ni incultura. Fins i tot de vegades s'associà amb l'excessiu elitisme. Però recordem-ho, la desestigmatització a Gandia (i a la resta de ciutats mitjanes) vingué acompanyada d'una gran pèrdua: el valencià va deixar de ser la llengua de tots, de tots els nouvinguts. De tots els que naixien i dels que venien d'altres territoris amb llengua diferent. La capacitat integradora en valencià començava a perdre's paral·lelament a l'abandó de la llengua d'aprenentatge primari.

Als pocs anys de democràcia, el valencià entra a les escoles, com a llengua de l'ensenyament i com a assignatura. La política lingüística ampliadora de l'ús de la llengua tingué diversos efectes segons la realitat on s'aplicava. Als pobles on no havia arribat el procés de substitució lingüística el va parar en gran manera. A les ciutats grans, amplià el coneixement però sembla

que escassament l'ús. A les ciutats mitjanes, com Gandia, produí allò que els sociòlegs s'entesten a dir però que poques voltes s'acomplix. Que els processos de canvi sociolingüístic són reversibles. Això de l'hebreu, vaja! I va i resulta que, de sobte, comencem a sentir apitxar a més i més xiquets gandians. El rostre dels que havien vist el final de la seua llengua d'aprenentatge primari comença a il·luminar-se. Les línies en valencià comencen a omplir-se i, en alguns casos, perquè els xiquets aprenquen a l'escola una llengua que ja (o encara) no parlen a casa. On uns només veuen la palatal africada sorda, altres veuen el començament del procés de reversió de la substitució lingüística.

Els mitjans de comunicació audiovisual acaben de contribuir (més marginalment TV3 o amb timidesa i mancances Canal 9) a la consolidació d'aquell sector social on més ha influït el discurs desestigmatizador.

Tot i amb això, la política lingüística afavoridora de l'ús del valencià no ha sigut prou efectiva com per capgirar la situació i ens trobem en un *statu quo* amb un grau de minorització incapaç d'integrar lingüísticament els nous nats, incapaç d'aconseguir que el valencià siga la llengua de tots, el nexa d'unió necessari i garantir així un ús extensiu de la llengua.

Els números són els números. La situació sociolingüística actual ens mostra que a Gandia (com a exemple de les ciutats mitjanes del país) el subconjunt de l'espai simbòlic no ha sigut prou nombrós com perquè les seues intervencions en la realitat contrastaren en tota la població el sistema de normes restrictives d'ús. La llengua ha tornat. Ha tingut èxit allí on hi havia més capacitat d'influència. Això ha servit per mantindre un sector poblacional amb lleialtat activa que manté la llengua en els àmbits d'ús

informals i els àmbits d'ús formals possibles tot i difonent-ne la consolidació de l'ús exclusiu de la llengua en certs gèneres textu- als. L'espai simbòlic no ha arribat on no podia arribar per raons demogràfiques i de manca de control social. L'extensió de l'ús a les capes socials i geogràfiques on l'acció social de l'espai simbòlic no ha arribat és tasca de les institucions valencianes mitjançant una política lingüística afavoridora de l'ampliació funcional de la llengua més enllà del manteniment simbòlic o especialitzat.

Per resumir esta anàlisi, exposaré les meues conclusions pro- visionals:

1. La modernització implica el predomini de les funcions lingü- ístiques formals en una societat. En les societats modernes en situació de conflicte lingüístic, les comunitats lingüístiques tradicionals amb llengües no usades en els àmbits formals tendixen a l'abandó de la llengua.
2. Eixe procés de modernització ha de concórrer amb una es- tigmatització de la llengua minoritzada que provoca que els seus usuaris assumisquen la llengua pròpia com a inferior i prescindible.
3. El punt d'inflexió de la substitució d'una llengua és el canvi de la llengua de transmissió intergeneracional. Això es dona quan els dos factors anteriors (modernització + interiorització de l'estigmatització) coincidixen. És un procés que comença en les ciutats grans (València i Alacant) i continua en les ciu- tats mitjanes del País a mesura que les funcions lingüístiques formals i els seus valors inherents hi predominen.
4. En el cas de les ciutats mitjanes este procés discorre des dels

anys cinquanta fins a mitjans dels 70. En les últimes etapes la nova norma restrictiva d'ús (transmetre el castellà) esdevé norma d'ús convencional, cosa que no ocorre en les primeres etapes que responia a l'aplicació d'un ús intencional del castellà.

5. La capacitat d'integració dels nouvinguts disminueix per part de la comunitat lingüística minoritzada paral·lelament a l'abandó de la transmissió intergeneracional.
6. En el mateix període, a partir de finals del 50, comença a construir-se i difondre's un discurs desestigmatitzador sorgit des de sectors universitaris i que va escampant-se per tot el País i altres sectors socials. Eixe discurs va aparellat a una ampliació funcional de la llengua en certs àmbits d'ús formals.
7. A partir de la democràcia una nova política lingüística amplidora de l'ús de la llengua s'unix a l'acció social dels sectors que havien difós el discurs desestigmatitzador, el qual comportava l'aplicació d'un ús intencional i extensiu de l'ús.
8. El procés de substitució es deté en eixe moment en l'estadi que tenia en cada lloc. En un primer moment, provoca la inversió del procés en aquelles ciutats mitjanes on s'havia generalitzat l'abandó de la llengua en la transmissió intergeneracional. Esta inversió respon a un ús intencional del valencià semblant al corresponent ús intencional del castellà en les primeres etapes del procés de substitució del valencià pel castellà.
9. La política lingüística existent (escola, mitjans de comunicació, administracions) no és prou amplidora de l'ús com per a eixamplar eixe procés d'ampliació funcional, cosa que impe-

dix que en les ciutats mitjanes l'adopció del valencià s'estenga a totes les capes de la població fins esdevenir norma d'ús convencional. En les ciutats grans la influència és menor atés que el procés de substitució estava en un grau més avançat. En els pobles menuts consolida el valencià com a llengua d'aprenentatge primari i la coerció social impossibiliten la consolidació dels primers estadis del procés de canvi de llengua de transmissió.

10. El procés de reversió lingüística és afavorit en aquelles ciutats mitjanes envoltades d'un conjunt de pobles menuts amb prou pes demogràfic i amb un ús quantitativament molt important del valencià; i on no havien arribat les etapes més extensives del canvi de llengua de transmissió intergeneracional.
11. L'adopció del valencià com a llengua de tots necessita mesures de política lingüística encaminades a l'ampliació funcional, tant en àmbits d'ús formals com informals, així com la difusió d'un discurs que ho possibilita i que siga assumible per la major part dels valencians. Això és tot. Ja està? I com s'acaba? Es poden preguntar vostés, com en les pel·lícules amb desenllaç obert. Què volen que els diga? Alguns dels guionistes de la continuació estem ací. Som nosaltres en la mesura que puguem influir en les institucions i amb la nostra acció social quotidiana els que l'escriurem. Esperem, amb tot, que la pel·lícula siga ben llarga i ens perdure moltes generacions.

Annex

I El canvi de llengua de transmissió intergeneracional. Alguns testimonis

Els processos de substitució lingüística tenen un punt d'inflexió fonamental en el canvi de llengua de transmissió intergeneracional. El punt d'inflexió arriba a Gandia durant la dècada dels seixanta. Abans ja havia començat com comencen sempre aquests processos: pels grups socials amb més estatus economicosocial, és a dir, amb més contacte, o amb més necessitat de contacte amb les funcions socials formals. I on la distinció amb la resta de la població funcionava mitjançant l'ús d'una llengua diferent (el castellà) a la que usava la majoria (el valencià). Conten que el polític liberal Rausell havia volgut emular el canvi lingüístic que es produïa a València i reproduir-lo a la Gandia de principis del xx. Amb poc èxit ateses les dificultats estructurals existents, és a dir, a causa del predomini de les funcions socials i lingüístiques informals en la Gandia d'eixa època. En les dècades del 60 i el 70 el camí encetat (la difusió d'un discurs estigmatitzador assimilat pels valencianoparlants) s'uneix a l'augment de les funcions

socials i lingüístiques formals (progrés econòmic, televisió, l'educació percebuda com a factor possible de mobilitat social...) per fer cristal·litzar allò que a la València de finals del XIX ja s'havia escrit com una crònica anunciada.

L'abast d'eixe abandó el podem constatar en llegir una plana ben aclaridora del periòdic CIUDAD, únic setmanari de Gandia el 1972. Gabriel Garcia Frasset en el *Catàleg de la premsa comarcal (1880-1982)* en qualifica la línia ideològica com '*independent de caràcter progressista*'. En l'edició del 29 de març aborda com a tema central la qüestió de la Casa de Cultura ("*Un tema sin importancia*" subtitulava José Ramon L. irònicament). Hi inclou dos breus entrevistes transcrites en castellà amb Josep Iborra i Joaquim Vidal Signes, que ens poden servir ben bé de testimoni de la situació sociolingüística d'aquells anys. Representen dos sectors socials diferenciats, però conreadors de la llengua; el primer, representatiu del moviment rupturista d'esquerreres, i el segon, representatiu dels sectors més integrats en el statu quo polític del tardofranquisme.

Josep Iborra (catedràtic de filosofia de l'INEM Francisco Franco, escriptor en valencià i activista cultural) es queixa de la falta d'inquietuds culturals d'una Gandia encara massa rural. A més, argumenta '*quan Gandia ha donat un percentatge d'universitaris prou elevat i, en canvi, no tornen, no li donen a Gandia les seues possibilitats adquirides*'. I afegeix, «*Gandia renuncia a la seua pròpia personalitat, s'està castellanitzant, fa la sensació d'una cosa artificial. Cal renovar energies. La solució seria crear centres, canals d'expressió*». Iborra és conscient de la importància que té eixa generació universitària per culturitzar la ciutat i dignificar, així, l'ús del valencià com a llengua de cultura.»

Per altra banda, Joaquim Vidal Signes, poeta relacionat amb el món faller, és interrogat pel periodista a propòsit de l'afirmació d'Iborra sobre la castellanització que estava produint-se a Gandia. Vidal afirma *«Sí, això és un fet molt lamentable. Nosaltres mateixa, els gandians, hem tirat la nostra llengua per terra. I cal no oblidar mai que eixa llengua és el resultat d'una cultura, d'una personalitat diferent a la castellana, per exemple. Ni tampoc una llengua es fabrica en uns anys, sinó que significa l'esforç de molts segles. No hem de tancar-nos a altres cultures, però sí conservar i dignificar la nostra llengua, la nostra pròpia cultura. En canvi, ací, en la nostra ciutat, cada dia anem perdent més la nostra verdadera personalitat.»*

El discurs dignificador i desestigmatitzador (eixe que havien de portar els universitaris que es quedaven a València segons Iborra) no podia frenar l'avanç del procés substituïdor. I els planys semblaven cada vegada més els planys de la pèrdua com els d'aquells poetes de la Renaixença a la ciutat de València, encetada feia aproximadament cent anys, quan el valencià començava també a ser substituït en les classes mitjanes de la ciutat.

II Arguments difosos a favor de l'abandó de la llengua pròpia

El discurs dignificador s'havia difós entre els sectors amb lleialtat activa de la ciutat. Però la lleialtat rutinària majoritària dels gandians havia esdevingut deslleialtat sense solució de continuïtat. Igual que hi havia dues llengües en litigi en la Gandia de finals dels 60 i 70 també hi havia dos discursos en dansa. Per un costat,

el discurs substituïdor difós per part de les institucions espanyoles i que, assumit pels valencianoparlants, era contínuament reactualitzat en les interaccions quotidianes. Un discurs recolzat en l'ús quasi exclusiu del castellà en els àmbits d'ús formals i que preparava el camí per a l'extinció de la llengua. La novetat rau en el fet que hi ha un altre discurs alternatiu, construït a partir dels valencianoparlants amb lleialtat. Per a saber com es van concretar eixos dos discursos, tenim també el lúcid testimoniatge de Josep Iborra que escriu huit articles intitulats “El problema de ser valencià” publicats al setmanari *El Tossal* (setmanari de caràcter progressista de vida efímera) durant els mesos de maig i juny del 1974.

El discurs substituïdor només havia necessitat fins ara un argument bàsic, aquell que tenia com a premissa “parlar en valencià = ser inculte”. Ara, això era cada vegada més difícil de sustentar a causa de l'acció social d'un grup social minoritari però actiu de la societat valenciana. L'argumentari s'havia d'eixamplar necessàriament. Iborra enumera fins a 9 arguments justificadors de l'abandó:

1) Arguments del discurs tradicional substituïdor:

a) *Amb el castellà hi ha prou*. Aquest és l'argument bàsic de la política minoritzadora de les institucions estatals i és un dels múltiples exemples del monolingüisme militant que té com a lema “amb una llengua hi ha prou”.

2) Motivacions instrumentals:

b) *Parlar en valencià als fills és no fer-los cap favor perquè l'ensenyament és en castellà i ho tindrà més fàcil si el parla a casa*. És el nou argument que triomfà entre els gandians que decidiren canviar de llengua familiar. La importància de l'educació (exclusivament en castellà) per a la mobilitat social en una etapa

de tímid progrés econòmic va fer que aquest fóra un dels arguments que més s'utilitzà.

c) *Escric en castellà perquè així em pot llegir més gent. Hi ha més camp.* L'argument del mercat sempre és rendible quan una de les dues llengües en litigi té (encara que siga virtualment) més usuaris potencials.

3) Motivacions ideològiques:

d) *Es pot ser valencià sense usar la llengua.* Els immigrants que venien a la Gandia dels cinquanta i seixanta eren anomenats “castellans” genèricament per la llengua que parlaven. A partir de l'abandó massiu de la llengua pròpia, per a ser valencià a Gandia ja no calia parlar en valencià com feia temps que ocorria a la ciutat de València. Eixe nou discurs del “ser valencià” permet que l'ús de la llengua en àmbits simbòlicament importants com les falles esdevinga mecanisme d'idealització compensatòria per aquells que ja l'han abandonada en l'àmbit d'ús familiar..

e) *llengua = pesta*; f) *A mi m'agrada més el castellà*; g) *El valencià és bast.* Els arguments de tipus tan subjectiu podien ser rendibles en la mesura que el discurs alternatiu desestigmatitzador no es difonguera més intensament.

4) Els factors estructurals

h) *No s'ho val mantenir la llengua*;

i) *Impotència davant les dificultats per mantenir la llengua.* Aquests arguments ens il·lustren de fins a quin punt calia un esforç (esforç que feren els valencianoparlants lleials) amb unes normes d'ús intencionals per anar en contra del procés de substitució impulsat per les institucions i reforçat pel sistema de normes restrictives d'ús interioritzat des de feia més d'un segle.

III Arguments a favor de la lleialtat lingüística

El leitmotif que empeny Josep Iborra a escriure la sèrie d'articles *El problema de ser valencià* és la constatació que l'acció social dels membres amb lleialtat activa no ha impedit l'abandó generalitzat de la llengua en la transmissió intergeneracional a les famílies gandianes. «Totes les argumentacions que estic fent serien innecessàries si la nostra situació fos normal. Però hem de seguir esforçant-nos per parlar de com els valencians s'esforcen per regatejar un valor a coses que són seues.» I tot això perquè «Les veus dels avantpassats encara estan vives però ell les sent ja molt allunyades, estranyes.» «Hi ha qui en canviar de pis -un pis nou- es muda també de llengua...». Iborra apel·la a les motivacions ideològiques en no haver-hi massa canvis (estem al 1974) en els factors estructurals que possibiliten alhora un canvi en les motivacions instrumentals per al manteniment de la llengua. «Malalt no és igual a mort. Cal vencer les dificultats. Treballar a favor de la vida de la llengua. Hem de denunciar l'abandó de la llengua per part dels valencians...». En l'últim article de la sèrie (i l'últim número d'*El Tossal*) utilitzà l'exemple del matrimoni prou jove amb el castellà com a única llengua d'ús familiar que ens il·lustra la situació real de la llengua en l'àmbit d'ús familiar de les noves parelles.

Comença la sèrie amb l'argument tradicional prototípic de les societats valencianoparlants, *Usar la llengua és un tret definitori de ser valencià* i que contrarresta el nou argument (d) difós per la política lingüística substituïdora. Atés que el que Iborra intenta és incidir en les motivacions ideològiques dels que ja han canviat de llengua, enfoca la importància dels factors estructurals, «He de dir que no acuse ningú. [...] Es tracta de dificultats reals per ser.», «El fet de “no voler” està socialment condicionat i és producte d'una

complicada trama de factors», que vindrien a ser contraarguments dels punts h) i i) de l'apartat anterior.

Les motivacions instrumentals per a la substitució són refutades amb arguments centrats en l'experiència històrica i personal dels pares que han pres o estan a punt de prendre la decisió de no transmetre la llengua: «*Tindre el valencià com a llengua d'aprenentatge primera no els ha suposat a ells cap problema per saber valencià.*» i «*Si han tingut dificultat per a saber castellà com van a ensenyar-lo.*». I comenta les dificultats que tindran per a aprendre el valencià si decideixen no trasmetre'l, «*El problema no és saber castellà que té permanents ocasions de sentir-se i parlar-se sinó saber la pròpia llengua.*»

Però, com he escrit adés, Iborra se centra en les motivacions ideològiques i integratives. Així apel·la a la consciència col·lectiva, «*Cal un compromís moral perquè el poble valencià no s'asseque en viure sense arrels*», de continuïtat generacional perquè abandonar la llengua és «*Trencar la paraula donada*», «*Una llengua ha costat mols segles de fer, quin poble del món ha fet això*» i front al monolingüisme fa una apologia del bilingüisme, «*El bilingüisme enriqueix, el monolingüisme empobreix*», tot utilitzant l'exemple de països europeus avançats econòmicament com Dinamarca i Suïssa. Presenta l'abandó com un acte gens acord amb la culturització que es desitja per a les noves generacions, «*Privar-se de la llengua és un acte de devastació i no de cultura. Els valencians hem deixat de contribuir col·lectivament a Europa des de la minorització de la llengua*», «*No és la llengua que fa cultes els hòmens sinó els hòmens que fan culta una llengua*». Front a l'argument del mercat (c), addueix «*Si vosté escriu coses de valor en una llengua minoritària l'acabaran llegint -traduït o no- en tot el món.*»

La invisibilitat provocada per la minorització és remarcada per Iborra, «*Molts valencians no han tingut encara ocasió de viure la seua llengua com un instrument de cultura, ignoren que amb ella s'ha fet i continua fent-se cultura (a pesar de les limitacions)*» tot afegint arguments d'autoritat amb exemples d'autors clàssics i contemporanis que han escrit en valencià.

La importància de la difusió d'aquests arguments en un discurs dignificador de la llengua es percebé quan canvien els factors estructurals i la variable independent (escola= en castellà només) vaja canviant de contingut (escola també en valencià). És aleshores quan cristal·liza l'acció social d'eixe grup amb lleialtat activa dels 60 i els 70 en un nou sistema de normes d'ús que permeté la reversió parcial del procés d'abandó de la llengua en la transmissió intergeneracional en part dels gandians amb la consegüent revernacularització.

IV El paper desestigmatitzador de la cançó

El moviment de la nova cançó va representar una es-cletxa important en el grau de minorització de la llengua. Des de finals del segle XIX ençà, les innovacions en l'àmbit d'ús de la cançó havien anat escampant-se mitjançant uns nous gèneres ben valorats (la sarsuela, la *copla*...) que esdevingueren el model de cançó "moderna" i serviren, a més, per augmentar el coneixement del castellà per part del valencians monolingües en un context popular i lúdic. La modernitat arribava en castellà. Les innovacions cançonístiques en valencià van minvant de manera directament proporcionals als anys i la grandària de les poblacions. Amb tot, els valencians residents en les ciutats mitjanes

seguien reproduint les cançons tradicionals de cicle festiu i les destinades a la interacció amb els infants en un entorn familiar. *La tarara, Tinc una estoreta velleta, Pastorets i pastoretetes, Mon pare no té nas, Un dia de Pasqua*, entre altres, continuen sent cantades pels gandians i gandianes al costat de *Tatuaje* o *La bien pagá* de la cantant valenciana Conxa Piquer i que solien acompanyar les feines domèstiques de les dones, sobretot, de la generació nascuda a principis del segle xx.

El moviment de la Nova Cançó representa un clavill en eixa minorització de la llengua en un àmbit d'ús ben popular. La modernitat dels 60 vingué amb els grups que canten en anglés (o cançons versionades) però també arriba amb el valencià i això suposa un canvi respecte als hàbits de la generació anterior que es limitava repetir les cançons gestades pels avantpassats amb poca capacitat de creació i, sobretot, de difusió en la pròpia llengua. Ara, el valencià també se sent en els discos, eixe objecte que va escampant-se junt amb l'extensió dels tocadiscos en les cases gandianes.

En un altre cantó del mateix carrer, una generació de jòvens saforencs, estudiants de l'Escola Pia, havien après en valencià himnes religiosos i cançons espirituals. *Siga la pau amb nosaltres* o *Vull ser lliure* van ser apresos en un context acadèmic, religiós i comunitari, la qual cosa augmentà les dosis de la vacuna desestigmatitzadora d'un sector jove gandià i saforenc de principis dels 70 prou ampli. Enric Sòria, també alumne de l'Escola Pia en eixos anys, ho assenyala a l'imprescindible *30 anys de cultura literària a la Safor* en comentar les activitats culturals a Oliva «Potser val la pena comentar que el primer [Josep Sendra] s'havia ensenyat valencià a l'Escola Pia gandiana —fet que ressalta prou el

paper jugat per aquesta institució en uns anys difícils i, alhora, la quasi imperceptible cadena d'actes i repercussions que lliga tots els esdeveniments de la Safor.»

A partir del 74 els recitals no paren i amb un clients en augment. L'oferta la posen els sectors rupturistes, com l'Ateneu Juvenil en organitzar el recital de Raimon que presenciaren dos mil persones. Però també l'empresa privada, la Sala Gesmil, que programa concerts regularment cada divendres. Tots aquests concerts serveixen d'espai comunicatiu transgressor on la interacció simbòlica esdevé antídoto contra l'estigmatització de la llengua. *Entre tots ho farem tot* esdevé eslògan compartit. Després vingueren els aplecs (al principi suspesos) que brollen per tota la comarca. Per a un ampli sector de gandians i saforencs (sobretot jòvens), cada dia costava més qualificar la llengua que els havien transmés (o que ja no els havien transmés) com a sinònim d'incultura i d'inutilitat. Com a mínim, eixa llengua malmesa formava part de la construcció del self, de la identitat personal, en una època de construcció identitària col·lectiva a l'aguait de la nova societat democràtica que s'acostava.

V Algunes dades. Any 1978

A finals de l'any 1978, l'ICE de la Universitat de València (que dirigia Josep Iborra) realitzà un estudi sobre la població escolar de la Safor amb l'ajut del Col·lectiu de Mestres. Josep Múria va ser l'encarregat de presentar-ne els resultats en les Jornades de Bilingüisme de Zarautz, que foren arreplegats en el volum *La problemàtica del bilingüisme en el Estado Español*. El treball va ser fet sobre la totalitat de la població escolaritzada en els nivells de

Preescolar i EGB, 14.566 alumnes. Entre les preguntes formulades hi ha les referides a la llengua usada en diferents àmbits (familiar, acadèmic, treball i amistat).

La dada més significativa és que el 47% dels escolars saforencs tenen el castellà com a llengua d'aprenentatge primari. La xifra ve a coincidir *grosso modo* amb la població escolar de Gandia (40% aproximadament) i el de fills de pares immigrants residents a la resta de la Safor (7%). Les excepcions gandianes vindrien contrastades pels casos que pogueren hi haure, a Oliva sobretot. A eixa xifra encara podem afegir el percentatge corresponent d'eixe 8%, el qual assegura parlar les dos llengües en casa.

Una altra dada remarcable que es pot deduir de l'esmentat estudi és que hi ha un 40% d'alumnes, amb el castellà com a llengua d'aprenentatge primari, que conviuen amb el valencià, perquè segueix sent la llengua de comunicació habitual entre els pares, si més no. Si al 60% restant li restem el 21% d'immigrants de fora del País Valencià, notarem que hi ha aproximadament un 39% dels pares que han fet el que comentava Iborra en comentar l'exemple del matrimoni jove que anava pel Passeig '*convertir el castellà com l'única llengua en l'àmbit d'ús familiar*'. Una xifra que ens permet apreciar la intensitat que havia tingut el procés de substitució a Gandia en les acaballes del franquisme fins al punt d'arribar a la part més personal, més pròpia, l'abandó i l'oblit de la llengua transmesa, la paraula donada.

Tanmateix, la influència dels sectors educatius amb lleialtat activa fa que la llengua aparega de manera significativa en l'apartat de lectura i escriptura en l'escola quan (recordem-ho) la llengua encara no formava part del currículum acadèmic oficial. L'estudi conclou que el 13% dels escolars lligen en valencià

i l'11% l'escriuen. En l'àmbit familiar les xifres baixen al 7% i al 5% respectivament. Aquestes dades ens il·lustren el canvi que està experimentant-se en el món educatiu saforenc. Gabriel Garcia Frasquet en la comunicació *El Col·lectiu de Mestres de la Safor i la renovació pedagògica*, presentada a les *III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*, fa un aclaridor resum dels factors que possibiliten eixe canvi en el gremi dels mestres saforencs:

«1. *Els primers cursos de l'ICE de Lingüística Valenciana [començats el curs 1973-74 i impartits pel pare Vicent Faus i Josep Iborra], que conscienciaren un grup important de mestres de l'existència d'una realitat valenciana enfront de la qual s'havia mantingut durant dècades una actitud de ceguesa acrítica.*

2. *La reflexió pedagògica i la voluntat de canvi d'uns mestres joves que acabaren constituint un poderós nucli d'activitat renovadora.*

3. *L'inspector Diego Bejarano, un andalús nouvingut capaç de vulnerar la inèrcia d'un temps i tota una sèrie d'estructures administratives i mentals preestablertes.*

4. *La relació amb l'ICE de la Universitat de València, que acabà sent molt fructífera.*

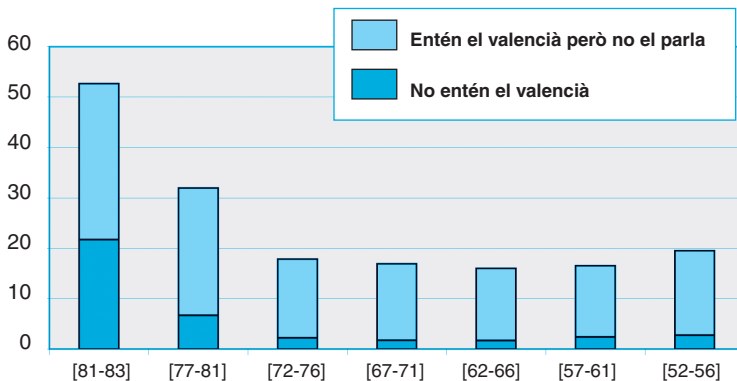
5. *L'època de trencament, d'ardida ingenuïtat, d'il·lusió i de fe en el futur que s'encetava amb la desaparició física del dictador.»*

La variable independent, l'escola, a la qual s'havien adaptat els gandians (a l'avantguarda dels saforencs en el canvi de llengua) estava canviant tímidament de contingut. En alguns col·legis de la Safor s'iniciava l'ensenyament en valencià de les àrees de Societat i Naturalesa a partir del curs 1976-77. A Gandia el col·legi Joan Martorell va ser-ne l'iniciador. En altres, s'ensenyava el valencià, com al col·legi Abecé (i com abans s'havia fet en l'Escola Pia).

El discurs desestigmatizador d'aquell grup amb lleialtat activa anava donant fruits i més en donaria a mesura que l'oferta d'aprenentatge escolar en valencià anara augmentant.

VI Més dades. el padró de 1986

El Padró de 1986 és l'altra 'foto' de la situació sociolingüística que vaig a utilitzar. És el primer document massiu on es fan preguntes respecte a l'ús lingüístic dels valencians a tota la població. La *Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià* acabava d'aprovar-se i les repercussions en la llengua vehicular de l'ensenyament eren ben escasses. El valencià feia només tres cursos que s'impartia en les escoles i instituts com a assignatura i anava estenent-se a poc a poc l'ensenyament en valencià. A Gandia només els col·legis públics Roís de Corella i Joan Martorell havien incorporat alguns grups amb el valencià com a llengua vehicular. Però ja hi ha Ajuntaments democràtics des del 1979 i l'ús de la llengua des de les institucions polítiques creix exponencialment. **[Gràfica I].**

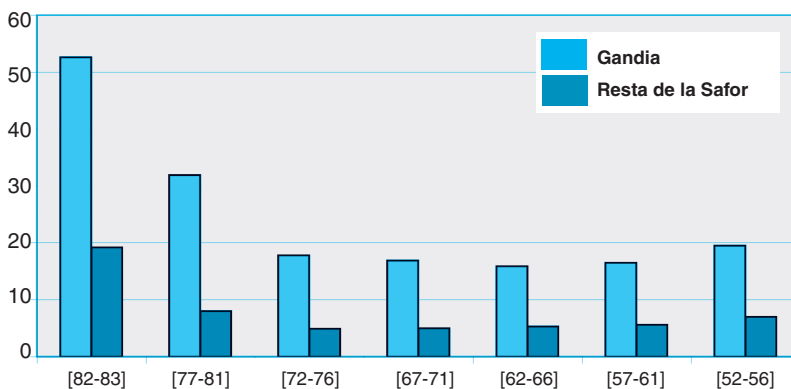

Gràfica I. Percentatge dels que no saben parlar a Gandia per any de naixement

Quina és la llengua d'aprenentatge primari dels xiquets gandians huit anys després de l'estudi del 78? Els xiquets nascuts entre el 82 i el 83, de tres i quatre anys, tenen majoritàriament el castellà com a llengua d'aprenentatge primari. Com a mínim el 21'69% respon que no entén el valencià i el 30% que l'entén i no el parla. Un 48% sabia parlar-lo. Aquest grup inclou els que el parlen com a llengua d'aprenentatge primari i aquells els pares dels quals (que són els que responen les preguntes) afirmen que podrien parlar-lo. El que està clar és que la situació ha canviat notablement i que un percentatge significatiu de pares gandians parlen als seus fills en valencià, cosa que no ocorria amb els nascuts entre el 1964 i 1974, que són els que havia analitzat l'estudi anterior. El discurs desestigmatitzador s'activa i té repercussions directes en la revernacularització de la llengua entre àmplies capes de la societat gandiana.

S'aprecia també el poc desconeixement de la llengua (pràcticament tothom l'entén) a partir dels 5 anys i, sobretot, a partir dels 10 anys el que pressuposa un ús social prou intens com perquè la població castellanoparlant s'integrara. Fins i tot, amb percentatges de valencianoparlants significatius entre els majors de 26 anys. Això demostra que, a pesar de tot, l'ús social de la llengua ha sigut alt durant l'època anterior, almenys en àmbits d'ús relacionats amb les motivacions integratives. **[Gràfica 2]**

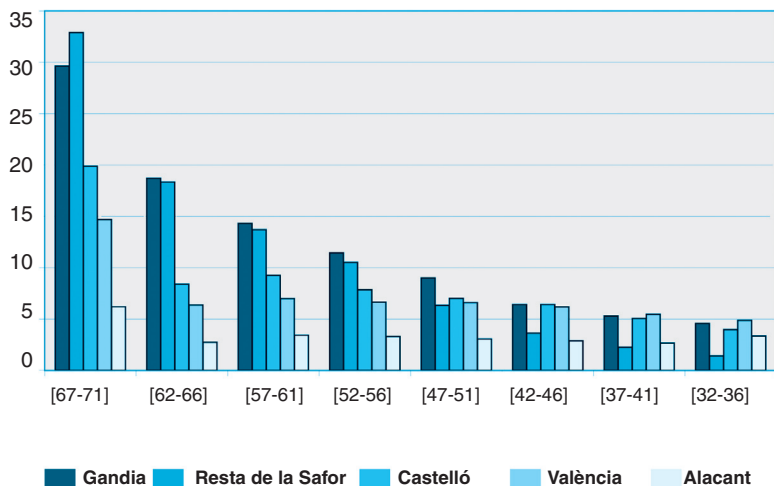
L'estadi darrer del procés de substitució lingüística a nivell familiar no va arribar a la comarca, almenys amb l'amplitud amb la qual va arribar a Gandia. Les dades del 86, però, ens mostren que quasi el 20% dels xiquets de 3 i 4 anys no tenen el valencià com a llengua d'aprenentatge primari. Ni la immigració directa (només un 1'27%) ni la projecció de les dades dels fills dels immigrants en

Gràfica II. *Percentatge de persones que no saben parlar valencià Gandia i a la resta de la Safor*

els anys anteriors podria fer-nos arribar a eixe percentatge. Potser el canvi de llengua de transmissió ja havia començat també en les classes amb estatus socioeconòmic mitjà i alt de les altres poblacions de la Safor, començant per Oliva. Amb tot, el grau d'ús de la llengua i d'integració dels nouvinguts és remarcable en tota la comarca amb poca gent incapaç de parlar en valencià, percentatge molt inferior al percentatge dels residents nascuts fora del País Valencià. [Gràfica 3]

La gràfica III ens aclareix en quins grups d'edat i nuclis poblacionals té més difusió el discurs desestigmatitzador. Hem triat el grau de coneixement escrit de la llengua per a esbrinar la densitat que pugua tenir l'espai simbòlic en cada nucli poblacional i, per tant, la seua capacitat de difondre nous usos i actituds envers la llengua pròpia. Per tant els percentatges es refereixen als tants per cent que en cada ciutat tenen les persones que saben escriure

Gràfica III. El coneixement escrit. Percentatges per grups d'edat de cada població (Gandia, resta de la Safor, Castelló, València i Alacant)

la llengua. Cal remarcar que les persones més grans de 20 anys no han tingut, per regla general, un ensenyament acadèmic de la llengua atés que la introducció de l'assignatura en els instituts de secundària comença el gener de 1983 (i no en tots els cursos). Per tant, per a aprendre-la han hagut de fer un esforç que ben bé podríem fer correspondre en gran mesura amb el subconjunt de la comunitat lingüística amb lleialtat activa i normes extensives d'ús. Algunes de les conclusions que podem extraure de l'anàlisi de les dades són aquestes:

a) No hi ha dubte que és a València on es construeix eixe discurs i allí és on hi ha més persones en valors absoluts amb domini de la llengua escrita. De 2131 a 3799 persones en els nascuts entre 1932 i 1966. Amb tot, cal remarcar que la cohort dels nascuts entre el 1917 i el 1921 hi ha 1243 persones. Només un terç

menys de persones en relació als nascuts entre el 1962 i 1966.

b) La densitat a la ciutat de València no augmenta, per tant, de la mateixa manera que ho fa en altres ciutats mitjanes del País. En aquestes ciutats (com Gandia i Castelló) l'acció social del grup amb lleialtat activa intervé en més interaccions quotidianes per la qual cosa pot tenir més capacitat d'influència en els canvis actitudinals i d'ús efectiu de la llengua. És significatiu l'augment a Gandia on quasi dobla a València (11,45% per 6,66%) en els nascuts entre el 52 i el 56. A partir d'eixe grup d'edat la diferència augmenta significativament (16,71% per 6,39% dels nascuts entre el 1962 i el 1966.

c) Precisament és en eixa franja d'edat quan es produeix l'augment de la proporció de la resta de la Safor respecte a Gandia. Fins aleshores hi ha una proporció un poc superior a Gandia, remarcable en els nascuts entre el 1942 i el 1946, persones que tenen el seu procés de formació durant la dècada dels 60: 9% a Gandia i 6,35% a la resta de la Safor.

d) La difusió del discurs desestigmatitzador es produí com tots els processos de canvi sociolingüístic, des de les grans ciutats fins als nuclis de població més menuts. Però tingué més repercussió real en els usos efectius allà on hi havia més ús quantitatiu de la llengua, encara que fóra en principi a causa d'una lleialtat rutinària i amb normes d'ús convencionals. Per això, a partir de l'entrada de la llengua a l'escola, la resta de la Safor superà la proporció de Gandia quant a coneixement escrit tant relativament com absoluta.

e) Castelló té un augment menor que Gandia fins arribar als nascuts entre el 1962 i el 1966 on inverteix la tendència i disminueix la densitat (passa de 9,26% a 8,39%) que és el mateix que

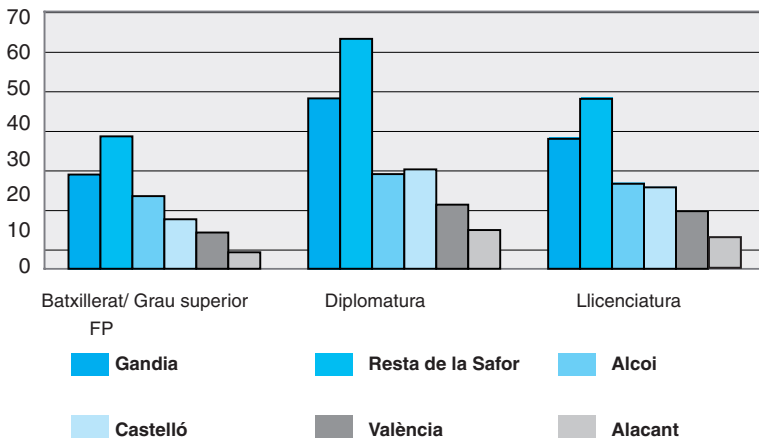
ocorre a Alacant, amb l'agreujant que amb una densitat encara menor (passa del 3'42% al 2,74%).

f) El canvi generacional que hi ha hagut a Gandia (i altres ciutats mitjanes) quant a actituds i usos reals de la llengua el podem apreciar si veiem en números absoluts la relació existent entre els nascuts entre el 1912 i el 1916 i els nascuts entre el 1962 i el 1966. A València la proporció és de 3,06 voltes més persones amb capacitat per a escriure la llengua. A Alacant, 2,38. A Castelló, 8,69%. A Alcoi, 13,09. A la resta de la Safor, 95,85%. I a Gandia, 22,18%. Destaca l'augment de la resta de la Safor que té a veure amb l'escàs nombre de persones amb coneixement del valencià escrit en les persones entre 70 i 74 anys (13 persones) però també amb l'espectacular augment de les persones amb coneixement escrit del valencià en les persones entre 20 i 24 anys (1246 persones), superior en termes absoluts al d'Alcoi (707), Gandia (732), Castelló (826) i Alacant (577). El conjunt de la Safor arriba fins a les 1978 persones en eixa franja d'edat quan en tota la ciutat de València hi ha 3799 persones.

g) Una altra dada significativa és la referent a la proporció que té aquest grup (persones nascudes entre el 1942 i el 1966) respecte al total de cada nucli poblacional. La proporció més alta la té Gandia (4,48%) seguida de la resta de la Safor (3,84%), Alcoi (2,99%), Castelló (2,89%), València (2,36%) i Alacant (1,11%).

[Gràfica 4]

La clau per a entendre l'abast del grau de desestigmatització la podem extraure de la lectura de les dades d'aquesta gràfica. El percentatge de persones amb diplomatura universitària que té coneixement escrit de la llengua arriba a un percentatge molt elevat a la resta de la Safor (62,66%), seguit de Gandia (46,49%),

Gràfica 4. Percentatge de titulats amb coneixement escrit del valencià

Castelló (27,11%), Alcoi (25,81%), València (17,5%) i Alacant (10,64%). En el cas dels llicenciats universitaris les dades també són significatives. El percentatge més elevat és el de la resta de la Safor (46,34%), seguit del de Gandia (35,45%), Alcoi (23,29%), Castelló (22,3%), València (15,77%) i Alacant (8,45%). Amb eixes dades, el fet d'associar ús de la llengua amb ser inculte queda bandejat del discurs minoritzador per una bona temporada a la nostra comarca.

En termes absoluts, la proporció d'universitaris creix directament proporcional al grau d'urbanització i el tipus de ciutat. Així a València el percentatge d'universitaris respecte a la població és del 7,46%, seguit d'Alacant (7,3%) i Castelló (6,98%), les tres capitals de província i amb més nombre de funcionaris i professionals relacionats amb els servicis administratius que s'hi presten. Després ve Gandia (4,97%), Alcoi (3,64%) i la resta de la Safor (3,08%).

Pel que fa a la proporció del grup amb coneixement escrit de la llengua i que ha acabat estudis mitjans o universitaris ens trobem amb el fet que a Gandia és més gran (4,75%), seguit de la resta de la Safor (3,94%), Castelló (3,24%), Alcoi (2,86%), València (2,83%) i Alacant (1,36%). És evident que ens trobem amb el grup social amb més capacitat d'incidència en les funcions socials formals. Com més densitat té eixe grup en el conjunt del respecte nucli poblacional més ús de la llengua hi haurà en els àmbits d'ús formals i més s'escamparà una percepció favorable a l'extensió de les normes d'ús vigents.

VII. La variable independent. L'escola

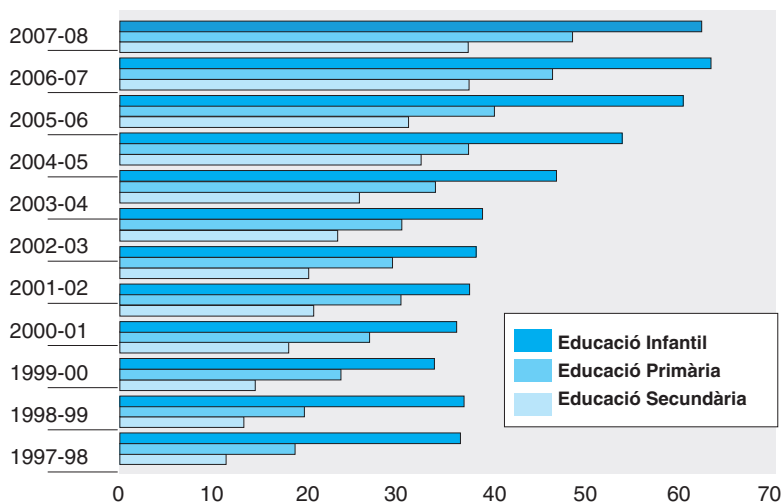
El sistema educatiu valencià durant el franquisme bàsicament exemplificava les claus de la interposició. Per un costat, obria i mostrava (la cultura en general) i per altra tancava i amagava (tot allò referit a la cultura valenciana). Les excepcions eren valuoses però no podien combatre la percepció dominant entre els valencianoparlants que l'escola era en castellà. Percepció, per altra banda, que s'ajustava prou fil per randa a la realitat. La importància de l'èxit escolar creix directament proporcional a l'augment de les funcions lingüístiques formals en una societat. En la dècada dels 60, ja hem comentat com el desenvolupament econòmic genera unes expectatives en les capes mitjanes de la població que els permet invertir en educació perquè els fills aconseguisquen més mobilitat social en base a la titulació acadèmica. És un discurs dominant en la societat i és el factor explicatiu principal de la deserció lingüística de les famílies gandianes. El fet que no ocorreguera a la resta de la Safor amb eixa intensitat es deu al fet d'un menor predomini de les funcions socials formals i a la

resistència que oferien unes xarxes de relacions socials més conservadores. Però era qüestió de temps. El procés havia començat ja a Oliva i haguera arribat, sens dubte, fins al poble més xicotet de la Safor perquè tenia unes causes estructurals i no responia a una exclusiva tria personal.

La necessitat difosa de l'èxit escolar és el que acaba de reblar el clau. És el que provoca el canvi lingüístic massiu a Gandia. Per als ressagats, els que s'han resistit rutinàriament al canvi, qualsevol dificultat escolar dels fills tenia un primer assaig de solució: canviar una variable dependent. I la variable dependent més a mà era l'ús de la llengua familiar. Si amb això no hi havia prou ja se'n buscava una altra, de variable dependent.

Per a parar i invertir el procés calia un canvi en el contingut de la variable independent. L'escola (també) havia de ser en valencià. A partir del curs 1976-77 ja havia començat a implantar-se en la comarca i en algun col·legi de Gandia (el Joan Martorell) però no és fins a l'aprovació de la Llei d'Ús i Ensenyament al 1983 que l'oferta comença a estendre's. A la comarca, ben prompte es passa a una oferta en valencià quasi exclusiva en els col·legis públics. Es va aconseguir així canviar radicalment el contingut lingüístic de la variable independent i, així, el procés de substitució es detenia abans d'haver-se introduït en l'àmbit d'ús familiar de la majoria de saforencs. A Gandia, però, el canvi de la variable independent (l'educació) havia arribat quan el procés de substitució ja s'havia instal·lat en les cases gandianes i el canvi en l'oferta no fou tan intens i ràpid com en la resta de la comarca. S'introduí l'assignatura, com hem indicat, a partir del 1983; comença a impartir-se l'assignatura de *Coneixement del Medi* en la majoria dels centres i el col·legi Roís de Corella s'afegeix al Joan Martorell en oferir una

línia en valencià. Al cap dels anys ha anat escampant-se la possibilitat d'estudiar en valencià dins del Programa d'Ensenyament en Valencià (PEV), que conviu amb el Programa d'Introducció Progressiva (PIP) i que també compta (de vegades nominalment) amb assignatures en valencià. [Gràfica 5]

Gràfica 5. Percentatge d'alumnat que cursa PEV en educació infantil, educació primària i secundària

Hi ha diferències en l'oferta escolar de Gandia respecte al que s'esdevé en la resta de la comarca i la resta del País. La influència dels dos discursos en litigi (l'un ampliador, l'altre minoritzador) i la profunditat del procés de substitució ha provocat que hi haja oferta dels dos programes (en la resta de la comarca només hi ha PEV en els col·legis públics) encara que hi hagut intents perquè només s'ofertara PEV també a Gandia.

L'altra peculiaritat és en relació a les mancances de la resta del País. A Gandia hi ha oferta de PEV en els col·legis privats concertats que disposen de dos línies d'ensenyament. Va començar l'Escola Pia, i, durant la dècada dels 90, van continuar la implantació del PEV els col·legis Abecé, Carmelites i Escolàpies. Darrerament, s'hi ha afegit el col·legi Calderón del Grau. En el curs 2007-2008 representaven un 33% i un 28% dels alumnes escolaritzats en valencià en primària i secundària respectivament. Res d'estranyar si no fos perquè la quantitat d'escoles concertades amb programa PEV és ben reduït al País Valencià. Durant aquest curs 2008-2009, només hi ha PEV als col·legis concertats en el 12'5% dels centres de primària i en el 8'52% dels centres de secundària. A Gandia n'hi ha en el 50% dels centres, un poc menys si considerem els dos col·legis privats de la rodalia. A Alacant només n'hi ha un en primària i cap en secundària (d'un total de 34 i 28 respectivament) . A València n'hi ha 6 en primària (de 80) i només 2 en secundària (d'un total de 74). Només Algemesí i Torrent (i Dénia en primària) tenen una situació semblant pel que fa als col·legis concertats. Per altra banda, la variable 'selecció social' que en algun moment i en algun indret pot ser rellevant a l'hora de la tria pel programa PEV en els centres públics no es pot aplicar als col·legis concertats. En principi, l'única variable explicativa és que els arguments dignificadors difosos durant el franquisme i la transició han estat assimilats per un percentatge significatiu dels sectors socials consumidors dels centres concertats d'ensenyament. Però no com a variable principal de tria de centre sinó com una part secundària en la decisió. Així, s'activaria depenent de la presència o absència d'oferta mentre que altres premisses serien més decisives (tipus de centre, selecció social, proximitat...).

L'escola era la gran esperança d'aquells que pensaven en una extensió de l'ús social de la llengua en tots els àmbits d'ús a partir de la seua utilització significativa en l'escola. Però això pot ocórrer quan hi ha un únic discurs en la societat, una única direcció de canvi sociolingüístic. En les societats amb dos discursos contraposats l'escola no pot tenir eixe paper de model lingüístic exclusiu que exerceix en societats monolingües o en societats amb una llengua en procés imparable de substitució. Tanmateix, sense el canvi estructural produït en l'escola, l'extinció de la llengua haguera estat ben pròxima.

VIII Dues mostres

Per a tenir un tast de l'ús real, he arreplegat dades de dos àmbits d'ús extraacadèmics, l'un oral i l'altre escrit, només amb la intenció que servisquen de pretext per la reflexió de la situació sociolingüística existent a la nostra ciutat. Si m'ho permeten, és una manera d'apegar-los la meua dèria per allò de l'*observació participant* que comentava al començament d'aquest quadern.

L'àmbit d'ús escrit triat és el llibre de visites arreplegat en l'exposició *Imatges de l'esport a Gandia*, celebrada a començaments de la tardor del 2008. És un àmbit d'ús prou formal però no excessivament; està centrada en un tema local i hi van acudir moltes persones (8300 visites) de les quals hi han escrit 249. He distingit quatre grups de textos: els grafitis aleatoris sense res a veure amb el contingut de l'exposició, els escrits breus i mitjans de caràcter reivindicatiu, els escrits breus i mitjans d'acte de presència i valoració de l'exposició i els escrits llargs.

	Grafitis	Escrits reivindicatius	Escrits de valoració	Escrits llargs
Valencià	24	37	75	2
Castellà	10	17	69	9
Bilingüe	1		4	1

L'altra mostra és referida a les declaracions fetes en informatius de Ràdio Gandia, l'emissora local que compleix enguany el 75 aniversari. És, per tant, un àmbit d'ús formal però oral i s'han arreplegat les dades de catorze programes informatius, 10 del mes d'abril i 4 del mes de novembre. Cal tenir en compte que la norma d'ús dels periodistes de l'emissora és dirigir-se en la llengua en què sol parlar en públic l'interlocutor en el cas que no siguen rodes de premsa col·lectives. Hi he distingit diversos grups en base al tipus de rol social i lloc de residència. S'ha de constatar el pes específic que hi tenen els polítics de Gandia amb 82 intervencions (encara que hi intervenen 16 persones).

	Polítics	Representants d'associacions	Altres	Total
GANDIA				
Valencià	67	21	13	101
Castellà	15	11	7	33

RESTA DE LA SAFOR

Valencià	23	9	4	43
Castellà	0	0	0	0

FORA DE LA SAFOR

Valencià	4			4
Castellà	6			6

IX Coda

A Gandia, durant la transició, es va superar el llindar necessari de persones amb lleialtat activa perquè es produïra una revernacularització parcial però significativa quant a la llengua de transmissió intergeneracional tan bon punt desaparegueren les prohibicions i s'introduí la llengua a l'escola. El discurs desestigmatitzador influeix en una part dels gandians com un component més, tot i que no primordial, a l'hora dels usos lingüístics. Això es deu també al fet que la desestigmatització només és palesa en els àmbits locals i els discursos estigmatitzadors continuen vigents en aquells àmbits d'ús el control social dels quals no està en la ciutat ni en la comarca.

A més de les condicions estructurals socioeconòmiques i de política lingüística cal tenir present que, perquè la reversió ocorreguera, fou necessari transgredir el sistema de normes restrictives d'ús vigent en un moment donat per part de determinades persones. Eixa acció social va ser la que ha permés, a hores d'ara, el nivell de consciència lingüística existent amb uns resultats en l'ús lingüístic de tota la comarca ben apreciables si observem d'on es venia, i remarcables si els comparem amb altres situacions del nostre País.

En una societat moderna, les intervencions en l'àmbit comarcal són insuficients per a estendre molt més intensament la llengua del que s'ha aconseguit. És per això que el seu futur depén també del que succeïska a les grans ciutats, atés que el que hi ocorre influeix pertot a través de diferents àmbits d'ús. *Que a València has de tornar* (i a Alacant) no és només la tornada d'una cançó sinó la premissa necessària perquè el valencià esdevinga de bell nou la llengua de tots els valencians i valencianes.

Gandia, dos de desembre de 2008

